

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНА ЛЬОТНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ**

**СИНЕРГЕТИЧНА ПАРАДИГМА УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ
ПРОЦЕСАМИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФІЇ
НАУКИ**

Навчально-методичний посібник

Кіровоград
2011

УДК
ББК

Колектив укладачів:

Аксьонова В.І., ст.. викладач – вступ, розділ 1, висновки
Скловська О.І., кандидат історичних наук, доцент – розділи 2, 3, 4

Синергетична парадигма управління соціальними процесами в умовах глобалізації в контексті філософії науки: Навчально-методичний посібник / Укладачі: Аксьонова В.І., Скловська О.І. – Кіровоград: ДЛАУ, 2011. – 32 с.

В навчально-методичному посібнику розглядається проблема синергетичної методології аналізу управління соціальними процесами як методології філософії науки, синергетична парадигма самоорганізації цивілізованого людства в умовах глобалізації

Призначено для курсантів денної та заочної форм навчання ДЛАУ.

Рецензенти: Воронкова В.Г, доктор філософських наук, професор,
Воропаєва В.Г., кандидат філософських наук, доцент.

Розглянуто та рекомендовано до видання і використання в навчальному процесі на засіданні кафедри соціально-гуманітарних наук та професійної педагогіки, протокол, від 25 березня 2011 р. № 10

ЗМІСТ

	стор.
Вступ.....	4
Розділ 1 Синергетична парадигма управління соціальними процесами в контексті філософії науки.....	5
1.1 Синергетична методологія аналізу управління соціальними процесами як методологія філософії науки.....	5
1.2 Синергетичний підхід до аналізу процесів самоорганізації сучасного українського суспільства в контексті філософії науки.....	11
1.3. Синергетична парадигма самоорганізації цивілізованого людства в умовах глобалізації.....	14
Висновки.....	19
Розділ 2 Теми семінарських занять.....	21
2.1 Тема № 1. Пізнання, наука, проблеми істини.....	21
2.2 Тема № 2. Творчість: філософські аспекти проблеми.....	21
Розділ 3 Питання для підготовки до колоквиуму.....	23
Розділ 4 Словник термінів.....	26
Бібліографічний опис.....	32

ВСТУП

Синергетична методологія аналізу управління соціальними процесами в умовах глобалізації зводиться до того, щоб раціонально пояснити закономірності і принципи організації соціального життя та сумісної життєдіяльності людей в сучасному соціумі; досягти стабільності у суспільстві, в якому постійно відбуваються кризи, постійні трансформації чи реформи, що потрясають суспільство у вихорі перманентних соціальних змін. Аналіз соціального управління як складного соціального цілого передбачає використання понятійного апарату і методологічного інструментарію синергетики як дослідницької наукової парадигми філософії науки. Екологічна криза, інформаційний та демографічний вибухи, небачені соціальні та фінансові потрясіння на всій планеті, інтенсивна трансформація суспільних інститутів, всього соціокультурного середовища приводить до зростання нестабільності і нестійкості, змінює уявлення людини про цілі і смисл свого буття.

Тому одна із особливостей філософії науки в умовах глобалізації – це звернення до пізнання механізмів самоорганізації складних еволюційних та занадтоскладних систем у стані, далекому від рівноваги, коли загострюється їх чутливість до незначних флуктуацій на мікрорівні, які приводять до зміни поведінки всієї макросистеми. Руйнування динамічної рівноваги її структур і підсистем, вступ у «режим із загостренням», фазу кризи, в якій нестійкі структури піддаються швидкій дезінтеграції, приводять до зміни сценарію еволюції. Як відзначає І.Пригожий, людство знаходиться на самому початку того, щоб стати здатними продукувати когерентне бачення Всесвіту, а для цього необхідно вийти за межі традиційної ідеології науки.

Таким чином, синергетика приводить до постановки питання про новий тип наукової раціональності в філософії науки, яка розширяє поле рефлексії над діяльністю, враховує співвіднесеність отриманих знань про об'єкт з ціннісно-цільовими структурами. Невизначеність лежить в самій серцевині людської життєдіяльності та способом участі людини в розумінні цієї конструкції завдяки креативним здібностям людини. Саме тому нова світоглядна синергетична парадигма дозволяє нам кардинальним чином змінити наші уявлення про нестабільність і невизначеність, детермінізм та індетермінізм, протікання еволюції, зміну сутності науки, нове розуміння її об'єкта та процесів, які в ній відбуваються. Синергетична парадигма філософії науки виступає обґрунтуванням для пояснення соціальних та антропних процесів, зміни свідомості та поведінки людей в умовах нестабільності; виявлення механізму самоорганізації в умовах нестабільності в антропо-соціокультурних системах. Система - це різноманітність упорядкованих деяким відношенням чи зв'язаних певними ознаками елементів, які можуть представляти собою сукупність, для якої характерним є: функціональне призначення, що визначається принципом чи характером взаємозв'язку і взаємовідношення

елементів; структура – будова, взаєморозташування її складових частин; потоки інформації; взаємозв'язки і взаємовідносини елементів.

РОЗДІЛ 1 СИНЕРГЕТИЧНА ПАРАДИГМА УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМИ ПРОЦЕСАМИ В КОНТЕКСТІ ФІЛОСОФІЇ НАУКИ

1.1 Синергетична методологія аналізу управління соціальними процесами як методологія філософії науки

Філософія науки має:

- сформулювати сутність синергетичної методології дослідження і в чому її відмінності від інших класичних методологій;
- охарактеризувати головні риси і характеристики глобальної трансформації людства;
- визначити, у чому проявляється креативність соціальної самоорганізації сучасного українського суспільства;
- розкрити сутність закону соціальної синергії як загального закону цивілізованого розвитку людства;
- обґрунтувати синергетичний підхід до аналізу процесів соціальної самоорганізації сучасного українського суспільства;
- дати аналіз синергетичної методології самоорганізації цивілізованого людства та її вплив на людський розвиток.

Саме тому філософія науки має дослідити:

- 1) теоретико-методологічні основи аналізу синергетичної парадигми;
- 2) зміни, які відбуваються в різних системах в умовах нестабільності;
- 3) дії механізму самоорганізації;
- 4) можливості соціального управління і суперечлива сутність кризи;
- 5) ідеї про креативність хаосу, його конструктивність, направленість його просування до нової соціальної організації;
- 6) дослідження принципу не лінійності культурно-історичного часу.

Досліджуючи управління соціальними процесами як складний соціальний організм, слід визначити напрямки філософії науки, що сприяють більш адекватному розумінню цього досить складного феномена:

1) Синергетика як науковий напрямок, її основні принципи і стратегії: трансдисциплінарність синергетики (С. Курдюмов, Є. Князев, І. Добронравова, В. Бех, В. Воронкова); проблеми міждисциплінарного узгодження і діалогу (В. Аршинов, В. Буданов, Н. Савічева); соціальні і філософські основи концепції фрактала (В. Войцехович); фрактальна семіотика (В. Тарасенко); наслідки зміщення в парадигмальній системі ціннісно-онтологічних орієнтацій (В. Єгоров); катастрофічність поведінки нелінійних систем в точках біфуркації (В. Глазунов).

2) Нові світоглядні основи буття: філософія відкритого світу (В.Єгоров); ідеї коеволюції природи і суспільства (С. Курдюмов, Л. Бараусова, Р. Додонов); стійкого розвитку (А. Урсул, А. Романович, В. Воронкова, О. Кіндратець); екогуманізму (В. Вересякіна) як шляху вирішення проблеми виживання людства, забезпечення його безпеки.

3) Формування концепції соціальної синергетики як загальної теорії соціальної самоорганізації: розкриття феноменології, есенціології есхатології та специфіки виявлення самоорганізації в концепції синергетичного історизму (В. Василькова); синергетична стратегія національного розвитку і реалізація моделі технологізації управління науково-інформаційним простором (Г. Котельников, М. Піддубний); суспільство як жива система (О. Мелехова).

4) Загальні і спеціальні підходи до дослідження соціальних трансформацій, співвідношення самоорганізації та управління в соціальних системах (В. Аршинов, К. Делокаров, О. Козлова, Н. Савичева); прогнозування економічних процесів в умовах нестабільності (Д. Чернявський, М. Старков, О. Щербаков); розуміння кризи як важливої фази в розвитку зверх складних систем, що свідчить одночасно про вичерпання ресурсів минулих джерел розвитку та активізація пошуку нових можливостей соціальної організації (В. Романов).

5) Системна криза та ризики в умовах соціальних трансформацій: теоретичне і практичне прогнозування, шляхи подолання кризи, можливості управління (В. Буданов); ризики культури в періоди біфуркацій (Г. Малинецький); собливості саморозвитку культури в перехідних суспільствах (В. Копчик); антропогенні кризи та їх параметри, культура як антиентропійний механізм (А. Назаретян); втрата ефективності комплексу культурних зразків – репліка торів – як причина розвитку соціокультурної нестійкості (Д. Сотнікова, Б. Пойзнер); процес віртуалізації суспільства та його загрози (К. Колін); соціально-психологічний синдром передкризової людини (А. Назаретян); невротична особистість та стресові стани (Л. Колеснікова); забезпечення інформаційно-психологічної безпеки особистості (Г. Грачов).

6) Співвідношення порядку і хаосу: їх складна опозиція у давніх картинах світу (Б. Пойзнер); конструктивна і созидаюча роль хаосу в синергетичній парадигмі (Є. Князев, О. Астаф'єва); визнання синтезу порядку і хаосу (В. Бранський) як об'єктивності реальності, що знаходиться на межі (В. Єгоров).

7) Синергетичне мислення як шлях до становлення і пізнання цілісної людини: синергетичний процес становлення особистості (М. Каган, Л. Бараусова); збереження цілісності особистості через удосконалення: освіта як процес, що розвиває здатність синергетичного мислення і креативність; освіта і самоосвіта, їх включення в гештальт-освіту (Є. Князева, С. Курдюмов, В. Веряскіна, О. Долженко); синергія виховання і навчання (Л. Новікова, М. Соколовський); смисли самопізнання, саморозвитку і самоорганізації людини у досягненні цілісності і в розкритті відношення з Іншим, в узгодженості стратегій взаємодії культур і цивілізацій (Г. Аванесова).

Соціальне – це процес впливу суб'єкта на об'єкт, направлений на упорядкування, збереження, руйнацію чи збереження системи об'єкта у відповідності з поставленими цілями. Управління як вид людської діяльності існує з тих пір, як виникла необхідність в сумісній діяльності людей. Кожна історична епоха вносить свої корективи у відношення суб'єкта управління, методи стимулювання, масштаби організації самого процесу, але тільки у ХХ столітті з'явилися і почали розвиватися наукові підходи до соціального

управління. Соціальне управління являє собою невід'ємну частину людського буття, без якого неможлива сумісна діяльність людей і суспільства в цілому. Ефективне соціальне управління є одним із основних факторів соціального прогресу.

Теорію управління соціальними процесами слід оцінити як акумульовані і логічно упорядковані за певними правилами знання, які представляють собою систему принципів, методів і технологій управління, розроблених на основі інформації, отриманої як емпіричним шляхом, так і в результаті використання досягнень ряду конкретних наук. Часто теорію управління розділяють на два рівні: перший представлений теоріями соціального управління, які являють собою частину політико-економічних і соціально-філософських концепцій, що пояснюють механізм функціонування суспільства на різних історичних етапах; другий являє собою прикладну дисципліну, яка інтегрує в собі, з однієї сторони, фрагменти фундаментальних наукових теорій, в першу чергу математики, логіки, психології та інших, а з другої сторони – це сукупність практичних знань і навичок, які об'єднують достатньо багатоманітні об'єкти загальною задачею управління.

Управління соціальними процесами – це цілеспрямований вплив соціального суб'єкта на власну суспільну, колективну і групову життєдіяльність, що здійснюється як безпосередній (у формах самоуправління), так і через спеціально створені інститути (державу, партії, суспільні об'єднання, кооперативи, підприємства, союзи). Управління – невід'ємна властивість всіх організованих систем різної природи, що забезпечує їх самозбереження і саморозвиток. Соціальне управління представляє собою складний процес взаємодії двох сторін: тієї, хто управляє; і тієї, ким управляють, в яких важливу роль відіграють зворотні зв'язки. Соціальне управління може бути представлено як сукупність двох складових підсистем.

Традиційна підсистема управління соціальними процесами виходить із пріоритету прямих зв'язків, в якій мало уваги зверталось на взаємозв'язок цих двох підсистем, тобто процес управління розглядався як односторонній процес, як жорстко управляючий вплив. Проте суспільство – це складна соціальна система, що володіє внутрішнім механізмом саморегулювання і саморозвитку.

Сучасна парадигма управління соціальними процесами в умовах глобалізації повинна розглядатися як суб'єкт – суб'єктне відношення, що передбачає взаємодію двох підсистем – тієї, хто управляє (глобального управління), і тієї, ким управляють (локальна, національна система); аналіз цих підсистем як відкритих систем, кожна із яких здатна адекватно реагувати на імпульси одна одної. В результаті соціальне управління набуває характеру співуправління; управління занадтоскладними системами являє собою лише вплив на їх власний механізм саморегуляції і самоуправління з метою його оптимізації.

Важливий аспект ефективного управління соціальними процесами в умовах глобалізації (якщо це можливо) – досягнення адекватності цих двох підсистем. Будь-яка креаційна (штучна, створена), а управлінська система – саме така система, має істотно більш низький рівень різноманітності у

порівнянні з еволюційними. Тому для реалізації цілей управління слід дотримуватися принципу необхідної різноманітності: різноманітність управляючої системи повинно бути не меншим, ніж різноманітність системи, якою управляють.

Процес управління соціальними процесами включає в себе три основних компоненти: 1) управлінська свідомість – мисленнєве здійснення процесу управління; 2) управлінська діяльність, що представляє собою реалізацію цілей і задач соціального управління; 3) результат управлінської діяльності.

Для управління соціальними процесами в умовах глобалізації необхідне вміння оцінювати соціальні наслідки передбачуваних управлінських рішень, що має вирішальне значення, і є дійсним нервом соціального управління.

Як свідчить застосування синергетичної парадигми до аналізу процесів глобалізації, які відбуваються при взаємодії соціальної самоорганізації та соціального управління, слід відмітити, що сьогодні світ став набагато складнішим, світом стрімкого і прискореного обміну енергією та інформацією не стільки з природою, стільки всередині людської спільноти. Це – світ зростаючої неоднорідності його компонентів, зв'язків та трансформованих гомеостатів, світ наймогутніших конкуруючих кооперацій та асимільованих ними активностей менш організованих систем. Світ, який людство тисячоліттями створювало і організовувало, став сьогодні складною самоорганізованою системою, яка виходить із підкорення людині і нав'язує людині свої закони. В цих умовах, на жаль, знаходяться у стані кризи і історично сформовані інститути соціального управління.

Втрачає свою силу і традиційно сформований державний апарат. Фактично поза досяжністю влади перебувають тероризм і організована злочинність. Заплутавшись в складному динамічному переплетінні транснаціональних процесів, потерпає крах традиційна економічна теорія, а разом з нею — надії на ефективне регулювання ринкових відносин. У світі зростає невизначеність і, відповідно, багатоваріантність у виборі, яким управляє Випадок. Нове вривається буквально у всі сфери буття і життя кожної людини, а це руйнує старі механізми формування і регулювання соціальних відносин. Особисте і суспільне життя насичене невпевненостями, ризиком, жорсткими конфліктами, яке непередбачуване навіть на найближчу перспективу. Соціальне управління, що ґрунтується на раціональних стратегіях і тактиці, стає неефективним і навіть парадоксальним в своїх результатах, а складна, традиційно бюрократична державна система не здатна регулювати відхилення які народжуються поведінкою, що розриває межі як адміністративно-формалізованих, так і неформалізованих норм.

У зв'язку з цим перед системою управління соціальними процесами в Україні, що знаходиться в умовах трансформацій, гостро стоїть дилема: 1) чи силою державної влади ввести стихію нового в жорсткі рамки відносин; 2) чи дати свободу соціальній творчості і направити енергію спонтанних перетворень на перетворюючі цілі суспільства. Перший варіант суміжний з повільним просуванням країни у соціальному розвитку; другий потребує кардинального перегляду традиційних принципів, форм і методів соціального управління,

вироблення у державних діячів нового світобачення, що базується на знанні синергетики як постнеокласичної засади нової парадигми. Важливим моментом у цьому напрямку є осмислення сутності і ролі креативності у процесах соціальної самоорганізації і соціального управління.

Під соціальною самоорганізацією розуміється самостійне, тобто здійснюване без зовнішнього цілеспрямованого програмування, формування суспільних відносин. Змістовною основою процесу соціальної самоорганізації є коопераційна діяльність індивідів, в результаті яких створюються структури, що представляють собою сукупність розміщених у певному порядку функціональних інститутів з включенням у них індивідів, груп, спільнот. Структура має соціогенетичну пам'ять, тобто здатність фіксувати статус «першодіяча», що брав участь у створенні структури, зберігати відповідні вимоги і умови в конкретному функціональному інституті, а також оновлювати структуру у відповідності з новим часом.

Креативний ефект реалізації цієї здібності виражається в безперервному процесі істотного оновлення соціального життя, революційному розвитку спільнот людей і соціальної складової сутності людини. Таким чином, креативність розкриває безмежні можливості людини у своєму життєоблаштуванні, супроводжується перетворенням індивідуального і кооперативного способу діяльності; стимулювання розвитку новаторських потенцій і здібностей людини, які в практичній діяльності породжують емерджентні події. Процес соціальної самоорганізації підтримується креативною сутністю людини, яка прагне змін, долає дезорганізацію екстремальності і приводить організацію у стан порядку, сприяючи упорядкуванню відносин і перетворюючи організацію на відкриту, упорядковану, здатну для подальшого розвитку і становлення. Цей процес називається антропосоціальною синергією. В результаті цих процесів організація формується на засадах постнеокласичної науки: 1) по мірі підвищення складності всіх процесів соціальні утворення стають плинним соціокультурним полем, в якому межі з середовищем стають адаптованими і прозорими; 2) стійкість досягається за рахунок параметрів порядку, що виникають і оновлюються в процесі безперервної самоорганізації; 3) відкритість таких утворень забезпечує їх діалог зі світом, розкриває перед ними можливості процесу становлення.

Креативна поведінка середовища породжує креативну відповідь індивідів, які знаходяться в креативній ситуації об'єкта. Система соціального управління є продуктом процесів самоорганізації, що приводять до змін, які відбуваються у суспільстві. Формування цієї системи прискорює креативність соціального життя. Якщо раніше для відкриття кордонів однієї держави потрібні були переважно воєнні дії, то сьогодні на зміну їм приходять способи інформаційного та економічного впливу, тільки локально підтримувані інколи воєнною силою. Цей перелом є надзвичайно болісним для багатьох країн, постільки руйнує системи соціального управління, які склалися тисячоліттями. Спроби економічної, політичної та воєнної кооперації провідних держав світу є не що інше, як формування нових систем соціального

управління, пов'язаних із глобалізацією світу. Проте неупереджено помітно всі ознаки вступу людської спільноти у новий формат системних криз, які вже охопили як розвинуті країни світу, так і ті, що розвиваються. Проте криза, як кульмінація невизначеності, очищає простір для креативних дій, сприяє генезису нових систем соціального управління і створює переважно нові умови для їх функціонування.

Державу прийнято вважати основним суб'єктом соціального управління. Це положення є справедливим, якщо система соціального управління належить до тоталітарного чи авторитарного типу. В демократичній системі соціального управління державне управління є її частиною, що реалізує свої функції на основі легітимного права на відміну від регулювання відносин «по поняттях». Традиційно державне право направлене на стримування відхилень у поведінці людей, їх груп і спільнот, які дестабілізують і дезорганізують соціальне життя. Чим активніше протистояння чиновничої бюрократії соціальним інноваціям, тим активніше дії креативних агентів. На сьогодні, державне управління не в змозі подолати патологічно деформовані креативні процеси. Очевидно, що, якщо держава не знайде принципово нові форми свого облаштування і способи функціонування в громадянському суспільстві у відповідності зі стрімко зростаючими зі сторони останніх креативних дій і процесів, то все це зможе привести до соціальної катастрофи. Демократична держава повинна відповісти на креативний виклик демократичного громадянського суспільства власною креативністю та побороти страх перед всім новим. Для цього повинні бути створені принципово нові соціальні (державні) структури, створити які зможуть креативні державні діячі, вільні від бюрократизму та хабарництва.

Таким чином, синергетичний підхід до управління соціальними процесами, розроблений в контексті синергетично-інформаційного світопредставлення, переводить орієнтацію соціального управління з силового (енергетичного) начала на несилоне (інформаційне) єднання людини і суспільства в їх коеволюційному плинові. Місією нового типу держави повинно стати забезпечення на правовій основі зусиль синергічного руху (синергії) людини і суспільства в контексті становлення нових форм життєдіяльності, здатних гідно відповідати на виклики сучасності. У зв'язку з цим в Україні повинно сформуватися більше креативних лідерів-адміністраторів, які в своїй поведінці керуються тільки нормами права, інструкціями і службовими традиціями. Керівники повинні думати і діяти як підприємці (М. Мескон, М. Хедоурі), проявляти самостійність, ініціативність, вміння здійснювати свою діяльність, орієнтуючись на людей, творити креативно, створюючи ефект синергетичної взаємодії.

Закон синергії – це загальний закон організації. Етимологічно «синергія» походить від грецького слова «*συνεργεία*», що означає співдружність, сумісні дії. Формулювання закону синергії зводиться до того, що цей закон означає сукупність елементів, які утворюють організовану систему, якщо її потенціал більше суми потенціалів елементів, які в неї входять окремо. Під потенціалом в загальному випадку розуміється наявність можливостей (якостей, енергії, інших ресурсів), що дозволяють зробити що-небудь і виконувати певну роботу.

Так, потенціал індивіда характеризується його інтелектуальними здібностями, фізичною силою, типом особистості; потенціал господарської організації може характеризуватися виробничою потужністю, річними комерційними змінами, об'ємом продаж тощо.

Реалізація джерел синергетичного ефекту чи, те ж саме, врахування вимог закону в практичній діяльності розцінюється як істотні передумови успішного функціонування великих господарських організацій. Великі фірми вже давно зрозуміли це і турбуються про те, щоб отримати ефект від взаємодоповнюваності підрозділів і служб, застосовуючи партисипативний стиль управління, використовуючи загальні ресурси, освоюючи нові продукти, що в цілому повинно створювати синергетичний ефект як на стадії дослідження, так і на стадії виробництва.

Синергетичний метод в управлінському мисленні – це вивчення законів і закономірностей глобальної еволюції відкритих неврівноважених систем, що ґрунтуються на теорії самоорганізації, з'ясування шляхів їх виникнення самоорганізації, порядку. Синергія – це поява нової продуктивної сили або якісно нових джерел розвитку, підвищення ефективності діяльності в результаті поєднання окремих частин, елементів, факторів в єдину систему за рахунок т.зв. системного ефекту (емерджентності).

Термін «емерджентний» (англ. emergence – виникнення, поява нового) означає стрибкоподібний процес виникнення нової, вищої якості, значною мірою незалежною від кількісних змін. Такі системи за монополістичної, в т.ч. олігополістичної, конкуренції функціонують і розвиваються в точках біфуркації, поблизу яких поведінка системи стає нестійкою і може під впливом неістотних факторів різко змінитися. У процесі самого переходу кількості в якість – «порушення міри» – потенційна якість трансформує інтенсивну якість у нову якість, а та надає нового виміру системі, що виникає. Так, навіть великі виробничо-технологічні комплекси в розвинутих країнах набувають ознак складних, нелінійних емерджентних систем. Ні сучасний працівник, ні найдосконаліша техніка окремо неспроможні виготовляти переважну більшість економічних благ, їхнє поєднання зумовлює появу нової продуктивної сили, що значно перевищує продуктивність кожного з них.

Синергія посилюється у результаті: ускладнення системи продуктивних сил, появи в ній нових елементів (зокрема, науки, інформації), їх комплексної взаємодії; виникнення якісно та істотно нових типів і форм власності, їх взаємодії з існуючими формами; розвитку досконаліших форм господарського механізму, техніко-економічних відносин; оптимального поєднання перелічених основних відносин у цілісну економічну систему за наявності досконалої системи правових, соціальних, політичних, культурних, духовних, ідеологічних відносин та ін. За відсутності таких раціональних підсистем надбудованих відносин синергія економічної системи послаблюється.

1.2 Синергетичний підхід до аналізу процесів самоорганізації сучасного українського суспільства в контексті філософії науки

Синергетика заснована на принципово новому баченні світу і новому розумінні процесу розвитку у порівнянні з тим способом бачення, який панував в класичній науці протягом попередніх століть – науці І.Ньютона і П.Лапласа: випадковість виключалася як дещо зовнішнє і несуттєве; процеси, які протікають у світі, уявлялися зворотними у часі і передбачуваними на необмежено довгий період; еволюція вважалася процесом, який не має відхилень, поворотів, проміжних явищ. В класичній науці ХІХ ст. панувало переконання, що матерії визначально властива тенденція до руйнації будь-якої упорядкованості; устремління до висхідної рівноваги (в енергетичному смислі це означало хаос). Такий погляд на речі сформувався під впливом уявлень рівно вагової термодинаміки, науки, які займалися процесами взаємоперетворення різних видів енергії. В термодинаміку було введено поняття ентропії, під якою розумілася міра безпорядку системи. Точне формулювання закону термодинаміки приймало наступний вигляд: при самодовільних процесах в системах, які мають постійну енергію, ентропія завжди зростає. Максимальна ентропія означає повну термодинамічну рівновагу, яка еквівалентна хаосу (чим більше ступінь ентропії в системі, тим менше ступінь порядку). Поза всяким сумнівом стало відомо, що для збереження несуперечливості загальної картини світу необхідно було постулювати наявність у матерії в цілому не тільки руйнівної, а й творчої (будівничої) тенденції. Таким чином, сформулювалися передумови для виникнення теорії самоорганізації.

Постулат про здатність матерії до саморозвитку був введений у філософію в давньогрецькі часи, тоді як необхідність у фундаментальних природничих науках стала осмислюватися лише останнім часом. Поняття самоорганізації перебуває в центрі сучасних бачень проеволюційні процеси. І. Пригожий в доробку «Організація: системи і людини (М.,1983) одним із перших установив, що системи, які направлені самі на себе, можуть зменшувати ентропію всупереч всім раніше відомим уявленням. Ю. Антонов відзначав, що в природі діє закон, що відображає антиентропійний рух, і, можливо, діє ще один закон переходу речовини в організацію. Зараз все ширше визнається, що самоорганізація – фундаментальний процес природи.

Відомо, що існують взаємопов'язані і взаємозумовлені матеріальні об'єкти з рівноваговою і нерівноваговою структурною організацією речовини. Один із них зароджується в ході процесу, що має устремління до рівноваги, інші - в ході процесу, який прямує до нерівноваги. Головною прикметою процесу самоорганізації є його антиентропійне спрямування.

Термін «самоорганізація» став застосовуватися для визначення природних антиентропійних процесів упорядкування, що має іншу природу, ніж процес рівновагової організації (наприклад, кристалізації), хоча довгий час вважалося, що порушення другого закону термодинаміки можливе лише при свідомому втручанні людини. Приставка «само» підкреслює як іманентні причини явища, так і існування відмінностей у природі нерівновагового і рівновагового упорядкування, пов'язаних з активною чи пасивною їх роллю у становленні відповідного порядку (самоорганізація – це активне упорядкування). Розрізнити самоорганізацію і організацію при аналізі складних явищ можливо тільки на

основі відмінності їх сутності. Самоорганізація передбачає природну зміну стану. В ідеях І. Пригожина, розвинутих Г. Хакеном в синергетику (Г. Хакен. Синергетика. – М., 1980), розвивається так звана когерентна самоорганізація. Її механізм пов'язаний з кооперативною взаємодією багатьох однорідних компонентів, які приводять до синхронізації внутрішніх процесів та їх когерентної поведінки. Такий механізм Г. Хакен назвав синергетичним (сумісна кооперативна дія). Синергетика, згідно Г. Хакена, займається вивченням систем, що складаються із великого числа частин і складним чином взаємодіють між собою. У Г. Хакена у цьому відношенні були попередники: Ч. Шеррінгтон, І. Забузький), які говорили лише про часткові приклади синергетичних процесів. Деякі авторитетні автори синергетики стали вважати новою науковою парадигмою. Під парадигмою у філософії розуміють певну сукупність загальноприйнятих в науковій спільноті ідей і методів (зразків) наукового дослідження. Синергетику як нову парадигму слід охарактеризувати трьома ключовими ідеями:

- 1) нелінійність;
- 2) самоорганізація;
- 3) відкриті системи.

У відношенні до самоорганізації Г. Хакен писав, що ми називаємо систему самоорганізуючою, якщо вона без специфічного впливу ззовні отримує будь-яку просторову, часову і функціональну структуру. Під специфічним впливом ми розуміємо такий вплив, який нав'язує системі структуру чи функціонування. У випадку ж самоорганізації система має неспецифічний вплив. Сьогодні загальноновизнаними слід вважати уявлення про самоорганізацію як про спонтанний перехід відкритої нерівновагової системи від менш складних і упорядкованих форм організації до більш складних. З точки зору теорії динамічного хаосу феномен самоорганізації слід розглядати у вигляді народження структури із хаосу структур. Система, в якій стохастичність траєкторій є наслідок внутрішніх взаємодій, а не випадкових зовнішніх впливів, називається динамічним хаосом – рух частин розглядається як випадковий.

Синергетика заснована на ідеях цілісності світу і наукового знання про нього, спільності закономірностей розвитку об'єктів всіх рівнів матеріальної і духовної організації, нелінійності (багатоваріантності і незворотності), глибинного взаємозв'язку хаосу і порядку (випадковості і необхідності). Синергетика дає нам новий образ світу, який складно організований і відкритий, безперервно виникаючий, еволюціонує згідно з нелінійними законами. Останнє означає, що цей світ має багато поворотів, пов'язаних з вибором шляхів подальшого розвитку.

Отже, синергетичний підхід передбачає комплексне врахування зв'язків різних рівнів і форм між елементами системи, розвиток яких (зв'язків) посилює їх цілісність та ефективність, можливість багатоваріантного розвитку з врахуванням статистичних (імовірнісних) і динамічних законів і закономірностей. Однак спільним у глобальній еволюції природи і суспільства є те, що синергетичний підхід передбачає пошук способів їх загального виживання і розвитку раціоналізації людських стосунків із природою. На шляху

реалізації цієї стратегічної мети важливо усвідомити необхідність як раціонально-твірної (конструктивної) основи (формує цілісність матеріального і духовного світу, природи і суспільства), так і ентропійної (розсіювальної, нестійкої, деструктивної), що негативно впливає на першу, послаблюючи її дію, але водночас стимулює пошук ефективніших структур, взаємозв'язків, їх організаційну реконструкцію. Нестійкість і навіть певна хаотичність – умова стабільного і динамічного розвитку, що відбувається через послаблення, нейтралізацію і навіть ліквідацію нераціональних і нежиттєвих форм. Новітньою закономірністю глобальної еволюції слід вважати і сталий розвиток – такий, що задовольняє потребу сучасного суспільства, але водночас ставить під загрозу «здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби». Крім того, економічні закони діють якісно нових формах.

Процес самоорганізації теоретики синергетичного методу пов'язують передусім із поняттям дисипативної структури – структури, яка спонтанно виникає у відкритих неврівноважених системах. Якщо у стані рівноваги елементи цієї структури поведуться незалежно один від одного, то під впливом синергетичної взаємодії з довкіллям вони переходять у неврівноважений стан і діють узгоджено (когерентно), між ними встановлюються зв'язки – виникає дисипативна структура, особливістю якої є підвищена чутливість до зовнішніх впливів, а зміни в довкіллі стають факторами генерації та добору різноманітних структурних конфігурацій.

Для синергетичного методу евристично цінними є положення про існування в матеріальних системах багатоваріантності та альтернативності розвитку за наявності певної інерційно-історичної визначеності їх змін у точках біфуркації (розгалуження, будь-які якісні та стрибкоподібні перебудови системи і метаморфози різних об'єктів за плавної зміни параметрів, від яких вони залежать) і про світ як ієрархію середовищ із різною не лінійністю (що характеризується при цьому як принцип розростання малого, коли кількісні зміни в межах констант системи не зумовлюють якісних змін характеру процесу загалом; або коли певний «поріг впливу» долається, система потрапляє у сферу впливу іншого «атрактора», внаслідок чого малі зміни виражаються в макроскопічних наслідках); можливий вплив індивідуальних зусиль на здійснення макросоціальних процесів.

Перевага синергетичного підходу в управлінському мисленні виражається в появі як такого нелінійного мислення, найважливішими ознаками якого є: 1) багатоваріантність та альтернативність еволюції; 2) можливість вибору її оптимальних шляхів; 3) можливість прискорення темпів розвитку, зокрема ініціювання прискореного нелінійного зростання; 4) вплив кожної особистості на макросоціальні процеси; 5) неприпустимість нав'язування соціальним системам шляхів розвитку; 6) перебіг соціальних процесів за невизначеності, нестабільності; 7) незворотність розвитку; 8) еволюційність та цілісність світу.

1.3 Синергетична парадигма самоорганізації цивілізованого людства в умовах глобалізації

Синергетична парадигма самоорганізації цивілізованого людства зводиться до наступного:

1) Об'єктами дослідження є відкриті системи в безперервному стані, які характеризуються інтенсивним обміном речовини і енергії між підсистемами, а також між системою та її оточенням.

2) Розрізняють процеси організації і самоорганізації: їх загальна ознака – зростання порядку, зумовлені протіканням процесів, протилежних встановленню термодинамічної рівноваги, незалежно від впливу взаємодіючих елементів зовнішнього середовища. Організація на відміну від самоорганізації може характеризуватися, наприклад, утворенням однорідних стабільних статистичних структур.

3) Результатом самоорганізації стає виникнення, взаємодія, а також взаємовплив (наприклад, кооперація) більш складних в інформаційному сенсі об'єктів, ніж елементи зовнішнього середовища, із яких вони виникають. Система та її складові являються динамічними утвореннями.

4) Направленість процесів самоорганізації зумовлена внутрішніми властивостями підсистем в їх індивідуальному та колективному виявленні, а також впливами зі сторони середовища.

5) Поведінка підсистем і системи в цілому істотним чином характеризується спонтанністю – акти поведінки не є суворо детермінованими.

6) Процеси самоорганізації відбуваються в середовищі поряд з іншими процесами, зокрема, тими, що мають протилежну направленість і здатними в окремі фази існування системи як перевершувати процеси самоорганізації, так і мати їх недостатню якість.

Синергетика вивчає відкриті (ті, що обмінюються речовиною і енергією з зовнішнім світом, мають джерела та витoki енергії) нелінійні (ті, що описуються нелінійним управлінням) системи. Предмет синергетики – механізми самоорганізації, тобто механізми доцільного виникнення, відносно стійкого існування і саморуйнації макроскопічних упорядкованих структур, що характеризують такого роду системи. Ці механізми властиві і світу природних (живих і неживих), і світу людських, соціальних процесів. Тому синергетики розвивають представники самих різних дисциплінарних областей (фізики, біології, хімії, математики). Г. Хакен підкреслював, що назвав цю нову дисципліну синергетикою не тільки тому, що вона досліджує сумісні дії багатьох елементів систем, а й тому, що для знаходження загальних принципів, які управляють самоорганізацією, необхідна кооперація різних дисциплін. Синергетика – це інтенсивно розвиваючий напрямок, а не наука, яка вже склалася. Синергетика має власний дискурс: це дискурс таких понять, як атрактори, біфуркації, фрактали, детермінований хаос. Поняття атрактора близьке поняттю цілі. Останнє слід розкрити в широкому сенсі як напрямок поведінки нелінійної системи, «кінцевий стан» (кінцеве, тобто відносно те, що завершує деякий етап еволюції) системи. Під атракторами в синергетиці розуміють відносно стійкий стан системи, яка немов би притягує (від лат слова – притягувати) до себе сукупність траєкторій системи, які вирізняються різними вихідними умовами. Якщо система попадає в конус атрактора, вона

неминуче еволюціонує до цього відносно стійкого стану (структури). На рівні математичного опису біфуркація означає розподіл рішень нелінійного диференціального рівняння. Фізичний смисл біфуркації: точка біфуркації – точка розподілу шляхів еволюції системи, іншими словами, нелінійна система включає в себе біфуркації. Фракталами називаються об'єкти, які володіють властивостями самототожності. Це означає, що малий фрагмент структури такого об'єкта тотожній другому, більш великому фрагменту чи навіть структурі в цілому. Властивість фрактальності має аналоги в глибинах філософської думки, а саме у філософських уявленнях про модальність елементів світу. Кожна монада, згідно з Лейбніцем, відображає, як в дзеркалі, властивості світу в цілому. Цей же образ має місце у східному принципі світовідчуття – « все в одному і одне у всьому ».

Синергетика розглядає випадковість, що відіграє особливу роль у процесах самоорганізації, як елемент світу: випадковість на дискурсі синергетики називають флуктуаціями. Випадковість – це творче, конструктивне начало; воно здатне відігравати роль механізму, що виводить систему на атратора, на одну із власних структур середовища, на внутрішню тенденцію її організації. Нелінійне середовище починає само себе вибудовувати, організовувати, але потрібен хаос для ініціювання, початкового спускового механізму цього процесу. А.Богданов ще на початку ХХ ст. висунув думку про існування фундаментального закону самоорганізації – її видозміни, перетворення. Але не зникнення. Форма змінюється, але не руйнується до кінця. А. Лоскутов також писав про те, що знання закономірностей поведінки хаотичних середовищ дозволяють перейти до цілеспрямованого конструювання штучних систем, в яких процеси самоорганізації приводили б до утворення необхідних структур. Природа раціональна і гармонійна, але ця гармонічність досягається за рахунок такої адаптації систем та рівнів організації, тому необхідно усвідомити, що створювані штучні системи є частиною загального світу, а, отже, в них повинні в максимальній мірі враховуватися і загальні процеси самоорганізації. Традиційний підхід до управління природними і соціальними процесами заснований на лінійному уявленні про функціонування системи природи і суспільства. Згідно цього уявлення, результат зовнішнього управлінського впливу є однозначний і лінійний наслідок зусиль, які відповідають схемі: управлінський вплив = бажаний результат.

Знання принципів самоорганізації складних систем дає нові надії, розкриваючи нові напрямки пошуку способів управління складними системами. Складна нелінійна система здатна сама себе будувати, структурувати, проте тільки правильно ініціювати бажані тенденції її саморозвитку. Управлінський вплив розвитком нелінійної системи може бути ефективним, якщо він узгоджений з внутрішніми властивостями цієї системи, тобто є резонансним. Якщо «стимулювати» систему в потрібний час і в потрібному місці, вона буде розвивати в собі все багатство своїх форм і структур. У відповідності із загальними принципами синергетичного світобачення необхідно не просто будувати чи перебудовувати, а ініціювати, виводити соціальні системи на власні лінії розвитку. Аналізуючи різні

історичні моделі соціального управління, І. Пригожий прийшов до висновку, що складна система, поведінка елементів якої однозначна і однонаправлена. а також позбавлена додаткових ступенів свободи, не буде еволюціонувати і в кінцевому випадку зруйнується. Тільки хаотичність, рухомість індивідуальної поведінки і можливість кореляції приводять на рівні системи до цілеспрямованого прогресивного руху. Для І. Урманова очевидним є той факт, що сучасні великі господарсько-технологічні комплекси яляють собою так звані складні емерджентні системи.

В умовах олігополістичного конкурентного середовища багато із них працюють в так званих точках біфуркації (особливо критичних точках), близько яких поведінка системи стає нестійкою. Отже, система під впливом самих незначних факторів може різко змінити свою ситуацію. Загроза цієї ситуації підтверджується реальними подіями, коли великі, зовнішньо благополучні виробники перебували у кризовій ситуації: «СААБ» (Швеція), «КІА» (Корея), «Ровер» (Великобританія). Моделювання глобальної діяльності великих компаній (включаючи роботу на зовнішніх ринках) характеризує наступні базові умови розрахунків: а) нелінійність зміни економічних систем; б) багатфакторність; в) різноманітність; г) багатосистемність. Тому концепція синергізму як виникнення і розвитку позитивного зворотного зв'язку і процесу, що настає і називається «розгоном систем», повинна стати новою парадигмою управління сучасної економіки. Саме синергетичні ефекти, що характеризуються як результати кооперативної дії в системах, приводять до зміни якості, і є адекватним інструментом оцінки інновацій у складних моделях. Вивчення і використання потенціалу синергетичних зв'язків транснаціональних корпорацій є виключно важливим у сучасних умовах, коли актуальна задача з використання переваг міжнародного технологічного розподілу праці, побудованого на нових принципах управління складними процесами. Класичне визначення синергетичних зв'язків: це зв'язки, які при кооперативних (сумісних) діях незалежних елементів системи забезпечують збільшення загального ефекту до величини більшої, ніж сума ефектів цих же, але незалежно діючих елементів. Синергетична теорія атрактора має всі засади стати однією з базових теорій управління, так як вона розширяє уявлення про можливості передбачити хід подій і впливати на ситуацію. Концепція створення структур-атракторів («фрактальних фабрик») була розроблена Х.Ю.Варнеке стосовно до підприємницької структури. Сутність «фрактальної фабрики» визначається не її зовнішніми ознаками, а внутрішніми цінностями, організаційною культурою. Фрактал – самостійно діюча структурна одиниця підприємства: у кожного фрактала є своя задача, точніше, в процесі функціонування фрактали ставлять і формулюють ці задачі. Фрактали можуть виникати, перетворюватися, знову розпадатися і знову виникати. Фрактали – це самоорганізовані структурні одиниці, які групуються без зовнішнього тиску, щоб слугувати цілому. Самоорганізація сприяє тому, що хороші ідеї реалізуються поза залежністю від того, звідки вони виникли. «Фрактальній фабриці» властиві централізовані функції, так як тут концентрується спеціальна інформація, яка у фракталах не може зберігатися постійно. Але всі допоміжні

засоби, що стосуються організації, поступають у розпорядження всіх фракталів. Передусім за все це відноситься до можливості володіти інформацією, яка більше всього не монополізується. Однією з самих важливіших вимог, які пред'являються до «фрактальної фабрики», є здатність всіх підрозділів і всіх співробітників до підприємницького мислення і діяльності. Кожний фрактал повинен бути фрактальною фабрикою меншого розміру. В подальшому фрактал не обов'язково залишається на фабриці, він може стати повністю самостійним. Так виникають тісно пов'язані один з одним підприємства за рахунок високого рівня власної динаміки і максимальної здібності реагувати на швидкоплинні умови середовища. На «фрактальній фабриці» здійснюється тісна взаємодія самоуправлінських і самоорганізуючих фракталів: кожний фрактал в кінцевому випадку, як і його робоче місце, розглядається як ціле підприємство; певна робота повинна виконуватися комплексно, а окрема задача – вирішуватися самостійно. Глобальні задачі реалізуються локально, тобто раціонально сформульовані загальні глобальні цілі стають конкретними діями. Щоб це відбувалося синхронно на всіх фракталах, їх цільова установка формулюється самим конкретним чином. Кінцеві результати функціонування фрактала постійно вимірюються і оцінюються. Щоб вони успішно діяли у нелінійному середовищі, необхідно правильно оцінювати позицію кожного, а також позиції і напрямки руху інших учасників. Цільова система, яка складається із цілей фракталів, повинна бути направлена на досягнення загальних цілей підприємства. Цілі генеруються і корегуються в ітераційному процесі узгодження між фракталами-учасниками так, щоб цілі різних фракталів не суперечили один одному. Одноманітність цілей, ключ до максимального використання людських ресурсів на «фрактальній фабриці».

Випадковість – творчий, конструктивний початок, здатний відіграти роль того механізму, тієї сили, який виводить система на атрактор, на її внутрішню тенденцію до організації. Будь-яка ідея нововведення, яка виникла у співробітника організації, по суті, являє собою флуктуацію. Ідея нововведення виникає у співробітників фірми в результаті творчого процесу, практично не пов'язаного зі станом попиту та ринковими змінами. На більш пізніх етапах дослідження нова ідея проходить відбір з точки зору можливості комерційного використання. Природно, що успішно реалізуються тільки ті нововведення, для яких знаходяться відповідні ринки і сфери застосування. Саме таким чином на переплетенні двох видів неочікуваних флуктуацій внутрішньої інновації і зовнішньої макроекономічної ринкової плинності – формуються стратегії компанії, її система та структура управління.

Схожу тезу знаходимо у роботі В. Карасьова «Соціальна трансформація як предмет філософського аналізу». «...Якщо припустити, що сутністю перехідних соціальних процесів є зміна домінанти розвитку, що управляється з боку суб'єкта відповідного процесу соціальних змін у бік саморозвитку невідконтрольного функціональної дії наявного суб'єкта в його попередній соціальній якості, то метою формування нового стану якісної визначеності соціальної системи у нових умовах виступає необхідність зміни самої якісної визначеності суб'єкта для опанування процесом соціальних змін і переведення

їх у стан керованого розвитку на новому витку соціального розвитку вже іншої соціальної системи. При домінуванні структурної невідповідності, відсутності субстанціонального потенціалу і відставання суб'єктивної дії дана соціальна система приречена на розпад, а її елементи або їх ансамблі – на процес включення до якісної визначеності інших систем соціального поля, або на структуроутворення на більш низькому рівні структурної організації самого цього соціального поля». На жаль, справедливність цієї тези підтверджує траєкторія сучасного розвитку українського суспільства. Зокрема, наразі в українському суспільстві репрезентовані дві моделі майбутнього соціокультурного розвитку. Одна – орієнтована на побудову суспільства без геополітичних амбіцій, котре має стати невід'ємною частиною європейської спільноти як певної тотальної цілісності і в якому задовольнятимуться усі неоліберальні стандарти споживання, соціального захисту, політичних свобод тощо. Друга, альтернативна модель передбачає забезпечення високих соціальних стандартів шляхом розвитку технократичного індустріалізму з акцентом на екстенсивне використання сировинних та людських ресурсів.

ВИСНОВКИ

1) Філософія науки свідчить, що синергетика – науковий напрямок, який вивчає процеси утворення і колективних взаємодій об'єктів (елементів, підсистем): а) у відкритих умовах при нерівноважних умовах; б) супроводжуються інтенсивним обміном речовини і енергії підсистем із системою і системи з оточуючим середовищем; в) характеризуються самодоцільністю (відсутністю жорсткої детермінації ззовні) поведінки об'єктів (підсистем), які поєднуються з їх взаємодією; результатом мають упорядкування, самоорганізацію, зменшення ентропії, а також еволюцію системи.

2) Синергетичний підхід робить акцент на самоорганізації, на самозмінюючих структурах, при яких необхідні процеси «організують самі себе». В організаціях слід виділити два полярних способи побудови структур: ієрархію і гетерархію. Дослідження доказують, що зверх складні задачі можуть вирішуватися лише в структурах, де нема монопольної авторитарності, де спостерігається поліцентричний розплід повноважень.

3) Режимом самоорганізуючої системи слугує гієрархія, тобто здатності створювати по мірі необхідності часові ієрархічні структури. Реалізація всіх процесів організації заснована на загальних способах взаємодії активностей-супротивів та їх поєднанні. Найбільш явно це прослідковується в процесі самоорганізації, в ході якої самостворюється, самовідтворюється і самоудосконалюється організація як складна динамічна система.

4) Виділяють три процеси самоорганізації: а) процеси виникнення якісно нового цілісного формування із деякої сукупності об'єктів певного рівня; б) процеси, що підтримують певний рівень організації при врахуванні зовнішніх і внутрішніх умов її функціонування; в) процеси удосконалення організацій, здатні накопичувати і використовувати минулий досвід.

5) Самоорганізація – це процес розвитку системи, для якого характерними є: а) принцип негативного зворотного зв'язку, який свідчить про те, як підтримується спонтанно виникаючий порядок; б) принцип позитивного зворотного зв'язку, згідно з яким прогресивні зміни, що виникають у системі, накопичуються і посилюються. Постійний компроміс між цими принципами реалізується завдяки структурним змінам, посилення нерівноваги і виходом системи на новий діапазон розвитку.

б) В самоорганізуючих системах упорядкованість і саморозвиток зумовлені утворенням кооперативних зв'язків із безладу (хаосу), який властивий нерівноваговому стану. Поняття організації як альтернативи поняттю самоорганізації пов'язано із свідомою діяльністю людини. Результатом такого симбіозу є процес коеволюції як сумісного розвитку природних і виробничих технологій в рамках системи взаємодії. В процесі коеволюції вирішальну роль відіграють не боротьба за існування, а взаємодопомога, узгодженість і співпраця. Взаємопов'язаність коеволюційних змін виконує двояку функцію – збереження цілісності систем і участь в становленні нової цілісності.

РОЗДІЛ 2 ТЕМИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТЬ

2.1 Тема № 1. Пізнання, наука, проблеми істини

1) Пізнання в контексті людського існування. Пізнання як напрям самореалізації людини. Головне питання гносеології. Суб'єкт і об'єкт пізнання. Дві концепції пізнавального процесу: пізнання як відображення і пізнання як творчість, проблема їх синтезу. Моделі суб'єкта пізнання, що впливають з цих концепцій. Форми пізнавальної діяльності. Буденне, релігійне, художнє пізнання.

2) Наука як спеціалізована форма пізнавальної діяльності. Особливості наукових знань. Рівні пізнання в науці. Філософія і методологія науки про істину та її критерії. Особливості соціального пізнання, його концепції. Людина та суспільство як об'єкти соціального пізнання. Роль суспільних інтересів та потреб в пізнанні соціального буття. Співвідношення пізнання і оцінки.

3) Істина, її концепції*. Прагматична теорія істини (В. Джеймс). Істина як відповідність (Б. Рассел). Істина як узгодженість. Істина як процес. Проблема об'єктивної істини та її критеріїв у ціннісно-орієнтовному пізнанні. Істина і метод пізнання. Істина та буття.

Рекомендована література

- 1 Філософія. Курс лекцій: Навчальний посібник. Бичко І.В. та ін. – К., 1991.
- 2 Введение в философию: Учебник для ВУЗов в 2-х ч. Под общей ред. И.Т. Флорова. – М., 1989.
- 3 Мир философии. Книга для чтения. В 2-х ч. – М., 1991.
- 4 Мотрошилов Н.Е. Рождение и развитие философских идей (Историческо-философские очерки и портреты). – М., 1991.
- 5 Антология мировой философии в 4-х т. – М., 1969-1972.
- 6 Вступ до філософії: Навчально-методичний посібник (Під заг. ред. Волинки Г.І.). – К., 1993.
- 7 Читанка з історії філософії у 6-ти кн. (Під заг.ред. Волинки Г.І.). Книга 1.
- 8 Філософія Стародавнього світу у 6-ти кн. – Книга 6. Зарубіжна філософія ХХ ст. – К., 1993.
- 9 Философский энциклопедический словарь. – М., 1993.
- 10 Философия науки и техники: Часть 2. Философия техники: Учебно-методическое пособие для аспирантов и соискателей / Составитель: Кукк А.А. – Кировоград: ГЛАУ, 2007. – 156 с.

2.2 Тема № 2. Творчість: філософські аспекти проблеми

1) Феномен творчості. Творчість як найбільш адекватна форма людського існування. Головні концепції творчості в історії філософії. Передумови та онтологічний сенс творчості. Етапи і структура творчого процесу. Особливості творчої думки. Мислення і матеріально-предметна діяльність. Дотепність. Мислення, свідомість та несвідоме у творчості. Творчий ерос і архітектонічний інстинкт. Натхнення. Творча воля.

2) Талант і хист як соціокультурний феномен. Творча інтуїція. Інсайт. Еволюція і творчість, детермінізм і свобода. Проблема детермінантів творчості. Творчість, свобода, об'єктивація і комунікація. "Трагедія" творчості. Творчий задум та його здійснення. Еврістика. Розвиток творчих здібностей людини.

3) Спеціальні методики творчої діяльності. Творчість – найвища форма активності людини.

Рекомендована література

- 1 Августин А. Исповедь. – М., 1991.
- 2 Аристотель. Метафизика // Аристотель. Соч. в 4-х т. – Т. 1. – М., 1976..
- 3 Бердяев Н.А. Философия свободы. Смысл творчества. – М., 1989.
- 4 Бэкон Ф. Новый Органон // Бэкон Ф. Соч. в. 2-х т. – Т.2. – М., 1972.
- 5 Вебер М. Протестанская этика и дух капитализма // Вебер М. Избр. произв. – М., 1990
- 6 Гегель В.Ф. Энциклопедия философских наук. – Т. 1. Наука логики. – М., 1974.
- 7 Гуссерль Е. Формальна і трансцендентальна логіка // Читанка з Історії філософії в 6-ти кн. Книга 6. Зарубіжна філософія ХХ ст. – Київ, 1993.
- 8 Декарт Р. Начала философии // Антология мировой философии в 4-х т. – Т.2. – М., 1970.
- 9 Драгоманов М. Чудацькі думки про українську національну справу // Вибране. – К., 1991.
- 10 Камю А. Миф о Сизифе. Эссе об абсурде. // Камю А. Бунтующий человек. – М., 1990.
- 11 Кант И. Критика чистого разума // Соч. в 6-ти т. – Т.3. – М., 1964.
- 12 Кониський Г. Загальна філософія поділена на 4 відділи. Відділ «Моральна філософія або етика» // Твори в 2-х т. – Т.1. – К., 1996.
- 13 Кузанский Н. Об ученом незнании // Соч. в 2-х т. – Т.1. – М., 1979.
- 14 Кун Т. Структура научных революций. – М., 1977.
- 15 Левін В.І. Карл Маркс // Пов збір. твор. – Т. 23.
- 16 Маркс К. Економічно-філософські рукописи 1844 року // Маркс К., Енгельс Ф. Твори. – Т. 42.
- 17 Ницше Ф. Так говорил Заратустра. – М., 1991.
- 18 Ортега-і-Гассет Х. Нові симптоми // Читанка з історії філософії. Книга 6. Зарубіжна філософія ХХ ст. – К., 1993.
- 19 Платон. Банкет. Тимей. // Читанка з історії філософії. Книга 1. Філософія стародавнього світу. - К., 1992
- 20 Поппер К. Логика и рост научного познания. – М., 1983.

РОЗДІЛ 3 ПИТАННЯ ДЛЯ ПІДГОТОВКИ ДО КОЛОКВІУМУ

- 1) Філософія науки: об'єкт і предмет, місце і роль в системі філософського знання.
- 2) Концепція історико-гуманітарного знання у герменевтичній філософії Г.Гадамера.
- 3) Екологічна проблема як глобальна і можливості її розв'язання. Наука як соціальний та історичний феномен.
- 5) Структуралізм як методологія гуманітарного пізнання.
- 6) Проблеми простору і часу в історії філософії і фізики.
- 7) Проблема нескінченності в постановці еліатів. Наукові програми Демокріта, Платона та Арістотеля.
- 8) Ірраціоналізм як альтернатива раціоналізму в філософії і культурі.
- 9) Єдність кількісних і якісних змін у розвитку науки.
- 10) Філософсько-теологічний контекст розвитку наукового мислення в середні віки.
- 11) Наукові знання, їх особливості і структура. Наукові революції.
- 12) Співвідношення науки і моральності в умовах розвитку сучасної цивілізації.
- 13) Формування поняття науки Нового часу.
- 14) Сцієнтизм та антисцієнтизм.
- 15) Концепція геологічного руху, специфіка геологічної форми руху матерії.
- 16) Проблема методу в філософії Нового часу.
- 17) Класифікація наук і проблема періодизації історії науки.
- 18) Тлумачення геологічного часу і простору В.І.Вернадським.
- 19) Філософсько-наукові погляди І.Канта і Г.Гегеля.
- 20) Методологія конвенціоналізму.
- 21) Структура і функції наукової теорії, закон і закономірність. "
- 22) Марксистська концепція науки.
- 23) Теорія парадигмального формування і розвитку наукового знання.
- 24) Глобальні проблеми та запобігання соціальних ризиків.
- 25) Феноменологічна філософія науки Е.Гусерля.
- 26) Концепція методологічного анархізму.
- 27) Загальнонаукові методи і прийоми досліджень суспільно-гуманітарних наук.
- 28) Марксистська концепція науки.
- 29) Еволюціонізм б сучасній фізичній картині світу.
- 30) Поглиблення і розширення процесів математизації і комп'ютеризації у соціально-наукових дослідженнях.
- 31) Позитивістська програма перетворення філософії.

32) Модерністське розв'язання проблеми співвідношення релігії та науки в неотомізмі.

33) Єдність теоретичного і емпіричного, теорії і практики. Проблема матеріалізації теорій суспільного розвитку.

34) Теорія парадигмального формування та розвитку наукового знання Т.Куна.

35) Концепція методологічного анархізму.

36) Соціальне пізнання та його особливості.

37) Фальсифікаціоністська теорія К.Поппера.

38) Специфіка метатеорії в концепції П.Сорокіна.

39) Взаємодія науки, економіки та влади.

Рекомендована література

1 Абдеев Р.Ф. Философия информационной цивилизации. – М., 1994.

2 Будько В.В. Философия науки: Учеб.пособие. – Харьков, 2005.

3 Введение в философию. Ч.2. Главы 13.15.

4 Вебер М. Избранные произведения. Ч. 3. Разд. «Наука как производство и профессия». – М., 1990.

5 Глобальные проблемы и общечеловеческие ценности. – М., 1990.

6 Давидович В. Аболина Р. Кто ты, человечество? Теоретический портрет. – М., 1975.

7 Келле В.Ж. Наука как компонент социальной системы. – М., 1988.

8 Князев В.И. Человек и технология. – Киев, 1990.

9 Сартр Ж.П. Екзистенціалізм – це гуманізм // Читанка з історії філософії. Книга 6. Зарубіжна філософія ХХ ст. – К., 1993.

10 Сковорода Г.С. Тлумачення Плутарха про тишу серця. // Твори. – Т.2–М., 1973.

11 Соловьев В.С. Оправдание добра // Собр. Соч. – Т.1. – М., 1989.

12 Спиноза Б. Этика// Антология мировой философии. В 4-х.т. – Т.2. – М., 1970.

13 Петрушенко В.Л. Філософія: Курс лекцій. – Львів, 2001.

14 Мир философии: книга для чтения. Гл 2, разд.7, п2. – М., 1991.

15 Ракитов А.И. Философия компьютерной революции. – М., 1993.

16 Современная философия: словарь и хрестоматия. Гл. V. – Ростов-на-Дону, 1995.

17 Степин В.С. Философская антропология и философия науки. – М., 1992.

18 Тавризян Г.М. Техника. Культура. Человек. – М., 1988.

19 Моисеев Н. Третьего варианта нам не дано // Социально-политический журнал. – 1995. – №2.

20 Нэсбит Д., Эбурдин П. Что нас ждет в 90-е годы? – М., 1992.

21 Тейяр де Шарден П. Феномен человека. – М., 1984.

22 Філософія: Навчальний посібник / Під. ред. І.Ф. Надольного

23 Філософський словник соціальних термінів / За ред. В.П.Антрущенко. – Харків, 2005.

- 24 Феерабенд Л. Избранные труды по методологии наук. Разд. 2, 4. – М., 1986.
- 25 Философия: Учебник для вузов. Гл. XIII. – Ростов-на-Дону.
- 26 Фейербах Л. Основные положения философского будущего. // Избр. филос. произв. – Т.1.– М., 1955.
- 27 Фрейд З. Введение в психоанализ. Лекции. – М., 1984.
- 28 Франко І. Що таке поступ? // Франко І. Зібрання творів у 50 т. – Т. 45.
- 29 Фромм Э. Искусство любить // Фромм Э. Душа человека. – М., 1992.
- 30 Хайдеггер М. Що таке метафізика? // Читанка з історії філософії. Книга 6. Зарубіжна філософія ХХ ст. – К., 1993.
- 31 Чижевський Д. Нариси з історії на Україні. – К., 1992.
- 32 Щевченко Т.Г. Щоденник. – К., 1981.
- 33 Шелем М. Похождения людини в Космосі // Читанка з історії філософії. Книга 6. Зарубіжна філософія ХХ ст. – К., 1993.
- 34 Шопенгауер А. Афоризмы житейской мудрости // Шопенгауер А. Свобода воли и нравственность. – М., 1992.
- 35 Юнг К.Г. Проблема души современного человека // Философские науки. – 1989. – №5.
- 36 Хесле В. Философия и экология. – М., 1994.
- 37 Человек и общество. Современный мир. – М., 1994.
- 38 Ясперс К. Философская вера // Ясперс К. Смысл и назначение истории. – М., 1991.

РОЗДІЛ 4 СЛОВНИК ТЕРМІНІВ

Адаптаційні механізми – реалізують функції мінливості, спадкоємності, відбору при збереженні характерних ознак існуючої системи, тобто в рамках одного й того ж біологічного організму, екосистеми, фірми, держави.

Антропологія – філософське вчення в якому поняття «людина» є основною світоглядною категорією, на якій базується система уявлень про природу, суспільство, мислення, управління.

Атрактор – множина точок у фазовому просторі, до якої збігаються фазові траєкторії системи. Можливий режим руху подій, явищ у будь-якому просторі.

Біфуркація – розгалуження можливих шляхів еволюції системи.

Біфуркаційні (розгалужені) механізми – реалізують вказані функції на основі послідовної зміни якісно нових станів систем, які втрачають характерні ознаки свого попереднього розвитку, хоча й зберігають спадкоємні ознаки. Такими процесами являється зміна поколінь біологічних організмів, реструктуризація фірм, радикальна зміна державного устрою. Біфуркаційні механізми дозволяють досягти гідних для розвитку умов.

Глобалізація – дедалі більша взаємозалежність між різними людьми, регіонами та країнами світу.

Господарський механізм – являє собою систему основних форм, методів і важелів використання економічних законів, вирішення суперечностей суспільного способу виробництва, розвитку людини й узгодження її інтересів з інтересами розгортання процесів модернізації суспільства.

Гомеостаз – стан рівноваги динамічного середовища.

Держава – базовий інститут політичної системи і політичної організації суспільства, який створюється для налагодження життєдіяльності суспільства в цілому і здійснення політичної влади домінуючою частиною населення у соціально-неоднорідному суспільстві з метою забезпечення його цілісності й безпеки, задоволення загальнонаціональних потреб.

Держава загального благоденства – неоліберальна концепція соціально-економічного розвитку суспільства, поширена в 60-х роках ХХ ст. Згідно з нею західне суспільство через значне зростання технології, економічного розвитку і управління здатне забезпечити для всіх своїх членів відносно високий рівень життя, створити однакові можливості для просування і кар'єри. Автором цієї концепції вважають відомого американського економіста і політолога Д. К. Гелбрейта. Згідно з доктриною «Держави загального благоденства» приватне підприємництво, мішана економіка і демократична держава здатні ліквідувати соціальну нерівність.

Державне регулювання – це створена складна система, призначена для досягнення поставлених цілей, яка має визначену структуру, сукупність

правових норм, методів, засобів, інструментів державного впливу на об'єкт управління.

Державне управління – вид діяльності держави, що полягає у здійсненні нею управлінського, тобто організуючого впливу на ті сфери і галузі суспільного життя, які вимагають певного втручання держави шляхом використання повноважень виконавчої влади. В той же час державне управління здійснюється і за межами функціонування виконавчої влади, наприклад, на рівні державних підприємств, установ і організацій. Завдяки цьому поняття "державне управління" за змістом є ширше, ніж поняття "виконавча влада". Для визначення змістовно поєднаних сфер або галузей суспільного життя, що потребують державного управління, використовується термін "сектор державного управління".

Дискурс – являє собою складну єдність мовної практики і екстралінгвальних факторів (значима поведінка, котра маніфестується в доступних почуттєвому сприйняттю формах), необхідних для розуміння тексту, тобто дає уявлення про учасників комунікації, їхні установки і цілі, умови вироблення і сприйняття повідомлення.

Стандарти життя – вимірювалося за споживанням на душу населення. Чим вище споживання, тим кращі стандарти життя

Змішана економіка – економіка, у якій ряд рішень з розподілу ресурсів приймається приватними компаніями та господарствами, – а деякі приймаються урядом країни. Термін описує сучасну економіку багатьох розвинутих демократичних країн, адже нині немає «чистої» ринкової економіки: більша частина господарства знаходиться у приватних руках. Проте важливі її сфери: залізниця, паливно-енергетичний комплекс, освіта, охорона природи, соціальний захист – належать державі та уряд впливає на економічні та соціальні процеси. При цьому піклування деяких держав про розвиток соціальної сфери настільки сильне, що їхню економіку називають соціально-ринковою.

Змішаною називається економіка, у якій держава відіграє важливу роль у спрямуванні інвестиційної діяльності приватних підприємств за допомогою так званої промислової політики, у регулюванні бізнесу відповідно до національних інтересів.

Ентропія – міра енергії у системі, яка не може бути використана для виконання роботи. Вона також є мірою безладдя, присутнього в системі.

Ентропійні процеси – процеси які ведуть до (спрямовані на) безладдя в системі.

Експлікація – процес, у результаті якого розкривається зміст певної єдності, а її частини набувають самостійного існування і можуть відрізнятись одна від іншої. В цьому розумінні термін «експлікація» широко використовується в ідеалістичній філософії. Логіко-методологічний засіб заміщення звичного, але неточного поняття чи уявлення точним науковим поняттям.

Екстраполяція – наближене(приблизжене) знаходження за рядом даних значень функції інших її значень, що містяться поза цим рядом.

Європейсько-кейнсіанська модель – англійська, або європейсько-кейнсіанська модель, виникла і розвивалась у Великобританії, Франції, Італії. В останні роки набуває деяких рис німецької моделі. Для англійської моделі характерним є наявність значної за масштабами і питомою вагою державної власності, здійснення державних закупок у великих розмірах, значні державні інвестиції для підтримання зайнятості і розв'язання соціальних питань. Як і за Німецької моделі ринку, в рамках англійської моделі за допомогою держбюджету здійснюється вплив на структуру і об'єм пропозицій, оскільки держава регулює рівень цін, сконцентрувавши в своїх руках попит. Крім того, держбюджет заморожує інфляційні доходи, що сприяє стабілізації економіки. Характерною рисою англійської моделі ринку є державна власність на підприємства капіталоемких і малорентабельних галузей, продукція яких суттєво впливає на рівень витрат в інших галузях народного господарства, особливо експортних.

Законодавча влада – одна з гілок єдиної, але поділеної функціонально державної влади, сутність якої полягає у здатності держави здійснювати свою волю, впливати на діяльність та поведінку людей та їх об'єднань за допомогою законів і правових актів (рішень), які приймаються представницькими органами влади (парламентом, радою тощо).

Когнітивна парадигма – сукупність процедур та методів надбання знань про явища та закономірності об'єктивного світу, процес людської діяльності, основним змістом якого є відображення об'єктивної реальності в його свідомості, а результатом -отримання нового знання про навколишній світ.

Конструкт – виступає у якості своєрідного «генератора» продукування концепту соціальної системи, тому конструкт – це точка співпадіння його складових.

Концепт – система поглядів на ті чи інші явища, процеси; спосіб розуміння, трактування певних явищ, подій; ідея певної теорії.

Концепція – певний спосіб розуміння (трактування, сприйняття) будь - якого предмета, явища або процесу; основна точка зору на предмет; керівна ідея для їх систематичного висвітлення.

Метод – систематизована сукупність кроків, які потрібно здійснити для виконання певної задачі, досягнення мети. Поняття тотожне алгоритму діяльності чи технологічного процесу.

Науковий метод (або методи наукового дослідження) – сукупність методів встановлення параметрів, структури, інших характеристик досліджуваних об'єктів

Методологія – 1) Сукупність прийомів дослідження, що застосовуються в певний науці. 2) Вчення про методи пізнання та перетворення дійсності

Методологія державного управління – універсальна інтегрована діяльнісна система, яка складається із принципів, категорій, норм, цінностей, парадигм, теорій, методів, що мають специфічне цільове призначення, пов'язане із забезпеченням пізнавальної та практичної діяльності. Кожна із складових М.д.у. Виконує специфічне призначення, одночасно відіграючи системоутворюючу роль. Так, принципи виступають початковою теоретичною посилкою

формування знання, вказуючи правильну спрямованість пізнавального процесу. Категорії задають зміст понять, відображають найбільш суттєві, закономірні управлінські зв'язки та відносини, які є основою будівництва галузі науки державного управління, визначають рівень управлінської думки.

Механізм – система функціонування будь-чого, сукупність проміжних станів або процесів будь-яких явищ.

Механізм державного управління – базується на основі системного підходу за допомогою регулювання соціальної сфери суспільства, формування соціальної держави, в центрі якої людина.

Місцеве самоврядування – право та реальна здатність територіальної громади - жителів села чи добровільного об'єднання в сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно або під відповідальність органів та посадових осіб місцевого самоврядування вирішувати питання місцевого значення у межах Конституції і законів.

Модель – узагальнений синтезований образ об'єкта прототипу(явища, процесу), що використовується, для вивчення, дослідження систематизації.

Нелінійна система – система автоматичного керування називається нелінійною в тому випадку, якщо хоча б одна ланка системи має нелінійну характеристику.

Неоліберальна модель – німецька, або неоліберальна модель ринку, передбачає деякі обмеження державного втручання в економіку, однак не відкидається індифікативне планування та інші форми державного впливу. Державне регулювання спрямовується на усунення перешкод вільної конкуренції, насамперед таких, які створюються самою конкуренцією.

Особливості німецької моделі полягають у регулюванні економіки через кредитно-грошову політику, а не бюджетно-фінансову

Онтологія – це вчення про буття, розділ філософії, у якому з'ясовуються фундаментальні проблеми існування, розвитку сутнісного, найважливішого. Поняття «онтологія» не має однозначного тлумачення у філософії.

Парадигма – система форм, уявлень та цінностей одного поняття, які відображають його видозміну, історичний шлях, заради досягнення ідеального поняття.

Підхід – думка, погляд, з позиції якої розглядається об'єкт.

Рефлексія – філософський метод, при якому об'єктом пізнання може бути сам спосіб пізнання (гносеологія), а також знання (епістемологія), думка або вчинок.

Самоорганізація – термін, який вживається для визначення процесів виникнення складних структур при відсутності нав'язаного зовнішньою дією порядку.

Синергетична методологія – методологія синергетичної теорії.

Синергетична парадигма – те ж саме, що синергетична теорія.

Синергетична теорія – фундаментальна концепція, що складає ядро сучасної наукової картини світу. Її визначають як науку про самоорганізацію або, більш розгорнуто, – про спонтанне виникнення та самопідтримку впорядкованих часових і просторових структур у відкритих нелінійних системах різної природи.

Система управління – сукупність взаємопов'язаних або взаємодіючих елементів, які функціонують на засадах ієрархічної побудови, під керівництвом єдиного центру, що дає змогу визначити мету та завдання діяльності, шляхи їх реалізації за посередництвом використання наявних ресурсів та механізмів управління.

Соціальна держава – тип організації державного і громадянського життя, заснованого на пріоритеті соціальних цінностей, насамперед права людини на «гідне життя». Концептуальне ядро теорії соціальної держави утворюють положення про зростаючу відповідальність держави за добробут, розвиток і безпеку її громадян, Практичну реалізацію цих положень здійснює потужна соціальна політика. Виникнувши як принцип піклування про найменш забезпечені верстви населення (доброчинство, філантропія), в наш час соціальна політика охоплює у диференційованому вигляді все суспільство, орієнтується на соціальні потреби в широкому розумінні цього поняття.

Соціальна людина – (соціальна особа, особистість) як Суб'єкт і Об'єкт суспільних зв'язків і відносин.

Соціально-орієнтована економіка – з досягненням економічного зростання і отримання прибутку, пріоритетним є справедливе і достойне вирішення соціальних проблем у контексті суб'єкт – суб'єктивної парадигми управління.

Соціально-орієнтоване державне управління – це вид державного управління, який має свій об'єкт, свої задачі, форми вироблення і реалізації управлінських рішень, сукупність способів, прийомів і процедур, які дозволяють вирішувати соціальні проблеми на основі наукового підходу, знання закономірностей протікання соціальних процесів, точного аналітичного розрахунку і вивірення соціальних нормативів.

Соціально-орієнтоване управління – це цілеспрямований (свідомий, передбачений, продуманий) вплив соціального суб'єкта на власнесуспільну, колективну і групову життєдіяльність, яка здійснюється як безпосередньо (у формі самоуправління), так і через спеціально створені інститути (державу, партії, суспільні об'єднання, кооперативи, союзи).

Соціально-ринкове господарство – згідно з концепцією В. Репке, "соціальне ринкове господарство" – це шлях до економічного гуманізму. У книзі "Гуманне суспільство" він писав, що цей тип господарства протиставляє колективізму – персоналізм, концентрації влади – свободу, централізму – децентралізм, організації – спонтанність тощо. Погоджуючись з думкою В. Репке, Л. Ергард у 1957 р. Констатував початок другого етапу "соціального ринкового господарства" в ФРН. Згодом в одній зі своїх публікацій початку 60-х років Л. Ергард зазначав, що саме "вільна конкуренція є передусім основним елементом соціального ринкового господарства".

Соціальні суб'єкти – сторони, учасники соціальних відносин.

Соціальний мінімум – споживацький набір, орієнтований на задоволення потреб особи або родини на соціально прийнятному рівні, відрізняється від прожиткового мінімуму широким спектром товарів і послуг соціально-культурного призначення, з урахуванням типової структури населення за статтю,

віком, трудовою активністю та ін.

Соціальний механізм – це причинно-наслідковий зв'язок (модель) досліджуваного соціального процесу чи явища.

Суб'єкт управління – суб'єктом управління може бути окрема людина або група людей. До суб'єктів управління відносяться також відповідні суспільні інститути (організації, установи), працівники апарату управління.

Субсидіарність – організаційний і правовий принцип, згідно з яким спільнота вдається до будь-яких заходів лише в тому разі, якщо вони ефективніші за відповідні заходи на національному, регіональному або місцевому рівнях (виняток становлять сфери виняткової компетенції Спільноти); один з основоположних принципів Європейського Союзу. Означає постійне оцінювання обґрунтованості дій ЄС з погляду наявних можливостей на національному, регіональному та місцевому рівнях.

Судова влада – незалежна і самостійна гілка державної влади, яка здійснюється судовими органами, і реалізується судами.

Теорія – сукупність виводів та висновків, що відображає об'єктивно існуючі відносини і зв'язки між явищами об'єктивної реальності.

Управління – цілеспрямована дія на об'єкт з метою змінити його стан або поведінку у зв'язку зі зміною обставин.

Феномен – явище соціального світу, що є підтвердженим. В новоєвропейській філософії, за визначенням Канта, феномен – будь-яке явище, яке може бути пізнане на основі досвіду.

Феноменологічний метод – дозволяє досягнути сутність феномена соціально - орієнтованого державного управління як складного суперечливого феномена.

Флуктуація – флуктуація або флюктуація – випадкове відхилення значення фізичної величини від середнього в певній області простору чи в певний момент часу.

Флуктація – накопичення незначних обурень у системі.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ОПИС

- 1 Глобалистика: Международный междисциплинарный энциклопедический словарь / Гл. ред. И.И. Мазур; А.Н. Чумаков. – М. – СПб. – Н.-Й.: ИЦ «Эмма», ИД «Питер», 2006. – 1160 с.
- 2 Михальченко М. Украинское общество: трансформация, модернизация или лимитроф Европы. – К., 2001. – 440 с.
- 3 Михальченко М. Україна як нова історична реальність: Запасний гравець Європи. – К., 2004. – С. 56-72.
- 4 Иноземцев В.Л. Глобализация: иллюзии и реальность // Свободная мысль. – 2000. – № 1. – С. 26-31.
- 5 Макбрайд У. Глобализация и межкультурный диалог // Вопросы философии. – 2003. – № 1. – С. 80-87.
- 6 Саломон К. Культурная экспансия и экономическая глобализация // Мировая экономика и между. отношения. – 2000 – № 1. – С. 105-115.
- 7 Бестужев-Лада И.В. Альтернативная цивилизация: – М.: Изд-во "Алгоритм", 2003. – 448 с.
- 8 Гальчинський А.С. Суперечності реформ: у контексті цивілізаційного процесу. – К.: 2001. – 320 с.
- 9 Інноваційна стратегія українських реформ / Гальчинський А.С, Геєць В.М., Кінах А.К., Семиноженко В.П. – К.: Знання України, 2002. – 336 с.
- 10 Ю.Анимюнис Г.П., Зотова Н.А. Глобальный мир: единый и разделенный. Эволюция теории глобализации. – М.: Между. отношения, 2005. – 676 с.
- 11 П.Бодров В.Г. Трансформація економічних систем: концепції, моделі, механізми регулювання та управління: Навч. посіб. – К.: Вид-во УАДУ, 2002. – 104 с.
- 12 Даллмар Ф. Глобальная этика: преодоление дихотомии „универсализм"- „партикуляризм" //Вопросы философии. – 2003. – С. 13-30.
- 13 Глобализация и образование: Сб.обзоров / Отв.ред.Зарецкая С.Л. –М.: ИНИОН, 2001. – 144 с.
- 14 Глобализация: Контуры XXI века: Ред.сб. /РАН ИНИОН Центр научно-информ. исслед. глобальных и региональных пробл. Отд. Восточной Европы; Редкол. выш.: Игрицкий Ю.И. – отв. ред. Малиновский. – М., 2002. – 4.1. – 264 с.
- 15 Удовик С.Л. Глобализация: семиотические подходы. – М.: Реал.-бук, К.: „Веклер", 2002. – 480 с.
- 16 Горбачев М.С. и др. Грани глобализации: Трудные вопросы современного развития. – М.: Альпина Паблишер, 2003. – 592 с.

17 Вебер А.Б. Неолиберальная глобализация и ее оппоненты // Парадоксы глобализации – вызовы и поиски ответа. – М.: Новый век, 2001. – С. 41-51.

18 Глобалистика: энциклопедия / Под ред. И.И. Мазур, А.Н. Чумакова. – М.: ЮАОЛ „Радуга“, 2003. – 1328 с.